

48

Tudományi Intézet
tulajdona

~~#~~
A/XIV/12.
F. doloz
Hly. Bérlet. cs.
VIII. 1.

A Z E R D É L Y I K É R D É S M E G O L D Á S Á R A

I R Á N Y U L Ó T E R V E K .

Az erdélyi kérdés megoldására irányuló tervek.

Összeállította: Balás Gábor.

Erdély mikénti kormányzásának kérdése már történelmünk leg-
régibb idejében felmerült, de az újabb kor erdélyi kérdése a nemzetiségi
kérdésből nőtt ki. A romániaság feltörekvése volt az, ami a nehézséget fel-
vetett. Az erdélyi magyarságnak és a társadalmi és történelmi okokból kü-
lön megszerveződött székelységnek valamint a szászoknak a történelmi
Erdélyben meg voltak a maguk különleges közigazgatási berendezései és
területi egységei. A romániaság azonban akkor érkezett jelentősebb tömeg-
ben Erdélybe, amikor az ottlevő népesség már a nemzetiségi tömörülés útján
előrehaladott állapotban volt. A királyok váraikhoz katonát és mai szó-
val élve munkaszolgálatost kerestek és azért a román jövevényeket szíve-
sen látták. A románok közül sokan is voltak, akik a vitézi pályán fel-
tudtak emelkedni a nemesség soraiba. Ezek azonban többségükben beolvad-
tak a magyarságba és elszakadtak a román nép szélesebb rétegétől, amely
a magánföldesurak telepítő tevékenysége folytán pásztorkodó és földmű-
ves elemekkel jelentősen megnövekedett. A XIV. és XV. században alakult
számos román jellegű önkormányzati egység s vezető réteg ilyen elidege-
nedése folytán nem tudott különálló román nemzeti területté fejlődni.

A romániaság mai értelemben vett nemzeti öntudata akkor
kezdett kibontakozni, amikor I. Lipót a XVII. században nagyrészt az
orthodox hitről a katolicizmusba vezérelte. A románok öntudatos értelmi-
sége rövidesen kifejlődött és megjelent az a feladat, hogy miként oldha-
tó meg a sokféle nemzetiség együttélése. Ennek a kérdésnek megoldására

számos terv készült. Ezek között a tervek között csak azokkal lehet foglalkozni, amelyek jelentősebb felkészültséggel jöttek létre és legalább egy időben jellemzők voltak a mértékadó emberek közhangulatára. Ide kell sorozni azoknak a külföldi szakértőknek neveit, akik a kérdés beható vizsgálatába bocsátkoztak. Előljáróban meg kell állapítani, hogy általános tünet az, hogy azok, akiknek kezében nem volt hatalom az egyezkedésre hajlanosabbak voltak, a hatalmon lévő pedig merevebb álláspontot képviselt. Nem kell tehát csodálkozni azon, hogy terveket többnyire a hatalmon nem lévők készítettek, míg am azok a tényleges állapot megőrzésére fordították igyekezetüket.

R o m á n t e r v e k :

A román nemzeti törekvéseknek határozott formát először Klein Micu Inco görögkatolikus püspök /1729-44/ adott az uralkodóhoz intézett kérvényeiben, 1791-ben két román határőrezred tisztikara II. Lipóthoz ad be kérvényt. Ugyanebben az évben terjeszti elő Bob János és Adanovics Geraszim püspök a Supplex Libellus Valachorum néven ismert kérvényt. Ezeknek a kérvényeknek kívánalmait a következőkben összefoglaljuk; a román nemzetiségű nemesek ne a magyar nemesség körébe számítsanak, hanem ismerjék el őket negyedik államalkotó nemzetnek a magyar, székely és szász mellett. Egyenjogusítsák a két román jellegű egyházat az addig bevett római katolikus, kálvinista, luteránus és unitárius felekezetek mellett. Az ország tisztviselői karában adjanak helyet

arányosan a románoknak is és egyes területi egységek kerüljenek vezetőség alá.

A román nemzeti törekvések a XIX. század első felében megerősödtek. Kívánságuknak 1848-ban a május 15.-én Balázsfalván rendezett gyűlésen adtak határozott kifejezést 16 pontban. Ezekben a pontokban többek között a román nemzet politikai függetlenségét, az ország igazgatásában, bírósághoz tartozó arányos képviselőt, román nemzetőrséget kívántak és tiltakoztak a Magyarország és Erdély között tervezett unió ellen. Azokat a keveseket, akik a románok közül ekkoriban az unió mellett foglaltak állást, az Erdélytől nyugatra élő románokkal való egyesülés vágya vezetett. Krassó vidékén ebben az évben Hurgu Euthim vezetésével szintén volt népgyűlés, amelyen a románok külön nemzeti kapitányt követeltek.

Az 1848-49-es küzdelemben a románság azt remélte, hogy az uralkodó ház elő fogja segíteni törekvéseinek megvalósítását. A Nagyszombatban alakult román bizottság ezért olyan kérvényt juttatott Olmütbe, amely az osztrák birodalomba önálló egységként való felvételüket kérte, önálló közigazgatást, nemzetgyűlést, nemzeti vezetőt. Bécsben egy román miniszter, egyházi és iskolaügyi szempontból önkormányzatot és bécsi birodalmi gyűlésben arányos képviselőket kértek. Hasonló tárgyú az 1848 június 30.-án, majd 1850 januárjában Erdélyi Vazul püspök által készített és az 1850 március 18.-án felterjesztett kérvények is.

A román nemzeti mozgalom egyik kimagasló harcosa Papiu Ilarion 1861-ben Bukarestben megjelent könyvében az Erdélytől

nyugatra lévő románlakta területeknek Erdélyhez csatolását, alkotmányozó gyűlés összehívását és állandó román nemzeti egység létesítését kívánja.

Ferenc József császár intézkedése folytán 1861 február 11.-én Gyulafehérvárott értekezletet hívtak össze az erdélyi népek képviselőiből. Ezen Solutiu püspök terjesztette elő a román álláspontot, amely szerint a románok legyenek Erdély negyedik nemzete és a haza összeségével, s így a képviselői és választási jog is együttesen illessék a nemzeteket a köztisztviselés arányában.

Az 1863-ban Nagyszombatban összehívott országgyűlés a románok követeléseit közül a legtöbbet igyekezett megvalósítani. Az országgyűlés munkásságában tulajdonképpen csak a románok és szászok vettek részt, a magyarok távoltartotta magát. Az ott tárgyalt és Ferenc Józseftől szentesített első törvényjavaslat szerint a románokat negyedik nemzetnek bevették és a görög katolikus és ortodox vallásokat elismerték egyenrangúnak. Ugyancsak szentesítette Ferenc József az ország három nyelvén minden hatóság előtti egyenrangúságát kimondó törvényt. A Puscarit Jánostól tervezett és bizottságilag javasolt közigazgatási beosztási javaslat már nem jutott el szentesítésig. E szerint 12 törvényhatóságot állítottak volna fel, amelynek altörvényhatósági körzetei is lettek volna. Ezeknél bizonyos mértékig a nemzetiségi megoszlást is figyelembe vették volna. Ferenc József azonban feloszlatta a gyűlést és visszatért az 1848-as alkotmány útjára.

Az újonnan összehívott magyarországi országgyűlésen a románok, bár előbb tiltakoztak Erdélynek egyesítése ellen, részt-

vettek. A többi nemzetiségi képviselővel együtt törvényjavaslatot terjesztettek az országgyűlés elé, amely kimondja, hogy Erdély és Horvátországot nem számítva, az ország népei a magyarok, románok, szerbek, szlovákok, németek és ruszinok. Mindegyik nemzetnek legyen külön képviselőtestülete és vezetője, aki a korona tanács tagja. A megyéket keréksítsék ki a nemzetiségi megoszlás szerint. Ezek hivatalos nyelve a többség anyanyelvének felüljön meg a kisebbségi nyelv esetleges használatával. Az országgyűlésen mindegyik használja saját nyelvét. A központi hatóságok nyelve legyen magyar, de más nyelveket is lehessen előtük használni. Az erdélyiek továbbra is követelték Erdély önállóságának visszaállítását, a nem erdélyi románok viszont kontenzsorú felosztást kívántak.

Az 1881 májusában közzétett román pártprogram az 1868 évi XLIV. t. c. a nemzetiségi törvény revízióját követelte. A román nyelv használatának fokozottabb teret kértek és súlyt vetettek a román tisztviselők alkalmazására is. A köztisztviselés arányában követelték román tanintézeteket. A román egyházak önkormányzatának kibővítését, új választási törvényt és Erdély önkormányzatát szintén hangoztatták.

316

Az 1892 évi híres román memorandum tulajdonképpen sörnek hangoztatásából állott, de ennél a szempontnál lényegesen érdekesebb Popoviciu Aurel a nagyműveltségű román nemzetiségi politikus 1894-ben Nagyszombatban megjelent műve. Szerinte vannak ideiglenesen a feszültséget enyhítő eszközök és végleges megoldások lehetőségei. Mi csak az utóbbiakkal foglalkozunk. Az ország területi egységének nemzetiségek szerinti beosztását és gyökeres szétponosítását kívánja.

A közös hatóságok legyenek Budapesten. Ezeknek hatásköre terjedjen ki 1./ az Ausztriával közös ügyekre, 2./ a korona javadalmozására, 3./ hadügyre, 4./ nemzetközi szerződésekre, 5./ pénzügyi törvényekre és igazságszolgáltatásra, 6./ a tengeri jogra, 7./ a kereskedelmi és váltójogra, 8./ a bányajogra, 9./ az állampolgárság, idegen ellenőrzés, vándoripar és kereskedelem szabályozására, 10./ a vámügyekre, 11./ a közös vasutakra, 12./ a postára és táviróra, 13./ a kikötőkre, hajózásra és közös utügyekre, 14./ bankügyekre, biztosításra és hitelügyekre, 15./ a védjegy és szabadalom ügyre, 16./ a nemesfémek ügyeire, 17./ a közös pénzügyekre. A szövetségi állam országgyűlésében a központi kormányzat általános titkos szavazással választasson képviselőket. Minden nemzetnek legyen önálló kormánya, gyűlése és bírósága. A központi kormány a nemzeti államok küldötteiből arányosan tevődjen össze. Minden nemzetnek három jelölés alapján a király nevezze ki kormányzót. A követeknek nyolc legyen a magyar, de központi tisztviselők működési területük nyelvén is tudjanak.

A Román Nemzeti Párt 1905-ben fogalmazott programja a románok államalkotó egységként való elismerését, a hadseregben a román vezényleti nyelvet, a nemzetiségi törvény eltörlését, a saját nyelvű közigazgatást, román tisztviselők alkalmazását, egyházi iskolai, községi és nemzetiség szerinti körzetekbe önkormányzatot, új választójogot, egyesületi és sajtószabadságot és földreformot követeli.

Amíg a fenti ismertetett gondolatok alkották a Román Nemzeti Párt hivatalos programját, addig a szinfalak megett mindjebb-
ban erősödött az a törekvés is, hogy Erdély is a Tiszántul egy részét

csatolják Romániához. Ez az irányzat nyert nyílt kifejezést akkor amikor 1918 december 1.-én Gyulafehérvárra népgyűlést hívtak össze. Ezen azonban még Erdélynek és kapcsolt részeinek ideiglenesen önkormányzatot tartottak fenn. Kimondták az együttlakó népek teljes szabadságát, hogy saját nyelvükön kormányozhassák magukat, bíraskodjanak és arányos helyet igérjék az ország kormányzásában. A felekezeti egyenlőséget, titkos választójogot, sajtó-, egyesületi és gyűlekezési szabadságot, agrárreformot és haladott munkajogot is biztosítani kívántak. A béketárgyaláson a kis és nagy nemzetek egyenlő jogát óhajtották érvényesíteni, végül a ügyek vitelére román nemzeti tanácsot állítottak fel. Megalakult egy Consiliu Dirigent nevű kormányzószerv is, amely addig vezette az ügyeket, amíg a Magyarországtól elszakított területeket teljesen be nem olvasztották a román királyság szervezetébe. A Consiliu Dirigent 1. számú rendelete egyébként fenntartotta az eddig sékát támadott magyar nemzetiségi törvényt is, de úgy, hogy annak szövegében a magyar helyébe a román értendő. Ezeket a rendelkezéseket azonban a későbbi román törvények hatályuktól megfosztották.

A román törvények Erdély különleges szervezetével nem foglalkoztak, hanem II. Károly idején létesített tartományi beosztás is figyelmen kívül hagyta a Kárpátok vonalát. Az erdélyi románok néhányszor hangot adtak annak, hogy különleges érdekeik vannak, de ennek további hatása nem volt. A kisebbségeknek a román kormányzat területi jogokat nem adott és az ország vezetésére nem volt lényeges befolyásuk. A kisebbségi nyelvek használatát is a községi életre szorították, a két román egyházat pedig különleges

joggal ruházták fel. A kisebbségi iskolázás ügye sem nyert kielégítő megoldást. Egy ideig volt kisebbségi miniszterium, de komoly engedményeket annak révén sem lehetett elérni.

A második bécsi döntés alkalmával a románok bedobták a népességcsere gondolatát, de részletesebben nem határozták meg, hogy mit akarnak. Azóta sem tudunk olyan tervről, amely az egyenlő alapon való megegyezést hirdette volna. A jelenlegi Groza kormány több barátságos kijelentést tett, de a kérdések komoly megoldása nem történt meg.

A magyar tervek:

Az 1848 előtti időben a magyarság elzárkózott az elől hogy a románok egyenlő jogait elismerje. Az 1848-as uniós köttség a polgári jogegyenlőség kimondásában látta a helyzet megoldását. Javasolta a törvényhatóságok és községek életében a nemzetiségi nyelv használatát és a törvények románul való kiadását, s a magyar mellett a román katonai vezényleti nyelvet. A bíróságoknál állandó román ügyvéteket rendszeresített volna, akik a magyarul nem tudó felet segítenék. A közoktatásban arányos részt és a közoktatási miniszteriumban román szakosztályt javasolt. Ebben a gondolatkörben mozogtak Kossuthnak ismét részére tett megegyezési javaslatai is. Az 1849 július 21-én megszervezett törvény a községekben, megyénél, elsőfokú bíróságnál, nemzetőrseágnél és az elemi iskolába biztosítja a román nyelv használatát.

Az önkényuralom idején a magyarság passzivitásban volt. Az 1868 évi XLIV.t.c. akként rendelkezett, hogy a törvényhozás

ban és igazságszolgáltatásban a román nyelv helyét nem kapott, az iskolák felállítását, közigazgatási szabadságot, a községekben és vármegyékben a nemzetiségi nyelv használatát biztosították, sőt 1/5 kivánsága esetén a kisebbségi nyelvét párhuzamos nyelvvé tették. A románok a törvénnyel a főleg annak gyakorlati alkalmazásával, amint láttuk, elégedetlenek voltak.

Ettől a gondolatmenettől eltérő volt az a terv, amelyet Kossuth emigrációjában készített a dunai közfelfiról. Ebben Magyarországból, Romániából Horvátországból és Szerbiából álló szövetséges állam létrehozatalát kívánta. Erdélynek joga lett volna esetleg külön tagként szerepelnie. A terv szerint az egyes nemzetek az országokon belül is egyenjogúak lettek volna és az országgyűlésen is saját nyelvükön szólalhattak volna fel.

Mint magyar tervet könyvelhetjük el azt a felborult tervezetet is amelyet 1870-ben Tisza Kálmán pártjával a nemzetiségi képviselők csoportja hozott létre. Popovici Aurel közlése szerint ebben hajlandók voltak a magyarok kívül a többi kisebbséget, s így a románokat is történelmi nemzetként elismerni. A községekben és megyékben a teljes vagy a viszonylagos többség nyelve lett volna a hivatalos, de egyharmadnyi kisebbség a kettős hivatalos nyelv bevezetését kérhette volna. A helyi hatóságok saját nyelvükön ügyködtettek volna és a felek előttük saját nyelvükön tárgyaltak volna. A tervezet szerint az iskolázás állami feladat, amelynek javaiból a nemzetiségek arányosan részesednek. Emellett utóbbiaknak joguk van az iskolalapításra. A népoktatásnak a nemzetiség nyelvén kellene történnie, az egyetemen pedig nyelvi tanszökeket állítottak volna fel. Az ország

törvényeit a nemzetiségek nyelvén is közzé kell tenni, Elismerték továbbá az egyesületek, gyűlések és gazdasági tevékenységek szabadságát is.

Mocsáry Lajosnak a kisebbségek iránt megértést hangzó elvi és a Tisza-Mangra fölé közeledési kísérlet nem termelt ki határozott tervet.

Magyar részről az 1918-as összeomlás előtti utolsó tervek Jászi Oszkárót tekinthetjük. Jászi, mint a forradalmi kormány minisztere Aradon összehívta a románok vezetőit és hajlandó volt a román többségű járások és megyék kormányzatát a román nemzeti tanácsnak átengedni. Ezeket a területeket a magyarokat kisebbségi jogok védte volna. A javaslatot a románok nem fogadták el. Hogy részleteiben miként képzelte Jászi a megoldást, azt az 1918.X. néptörvény mutatja, mely a ruszinoknak adott önkormányzatot írja körül. Ezeknek területe külön nemzetgyűlést kapott volna és Budapesten miniszteriumuk, Munkácson kormányóságuk lett volna. A Magyarországgyal közös ügyek a kül-, had-, pénz-, és állampolgársági ügyek vitele, magán és büntetőjogi, gazdasági közlekedési és szociálpolitikai lett volna.

Az 1920-as trianoni béketárgyaláson a magyar küldöttség terjedelmes anyagot sorakoztatott fel. Ebben az anyagban Erdélyre vonatkozólag a történeti és statisztikai adatokon kívül is érdekes fejtegetések vannak. A tárgyalási iratok VIII.sz. jegyzéke kinyilatkoztatta, hogy Magyarország hajlandó Erdélynek önkormányzatot adni, Erdélyt nyelviileg négy területre osztja:

1./ túlnyomóan magyar

2./ túlnyomóan román

3./ túlnyomóan német

4./ vegyes /a./ német-román, b./ magyar-román

jellegű területre: Ezeknek az alakítandó államkeretekben széles önkormányzatot kívánt adni. Ezek maguk választanák tisztviselőiket és a vegyes területen kétnyelvűség lenne, Erdély központi hatósága háromnyelvű lenne és a választótestület nemzetiségi kataszteren alapulna. Egyházi és művelődési ügyeket az önkormányzat szervei intéznék, amelyeknek adóztatási joguk is lenne. Az ilyen felosztásmellett megmaradó kisebbségek jogait is szabadelvően és gyorsan szabályozzák.

A békekötés után megindult reviziós propaganda kapcsán a Reviziós Liga 1928-ban tervezett készített, amely tulajdonképpen a melléjettett nemzetiségi térképen nyugszik. A térkép szerint vannak a trianini határ mentén tiszta magyar lakosságú területek, Szilágy Kolozs és Marostorda megyék területén vegyes lakosságú részek, a Székelyföldön, a Bánság területén egy északnyugati vegyes terület Szeben és Brassó vidékén egy német-román és Beszterce vidékén egy szász lakta terület. Bár a tervezet nem mondja, de mindezeknek a területeknek a túlnyomóan román többségű részek közül kiemelésével azt óhajtották jelezni, hogy ezek Magyarországhoz csatolandók, vagy legalább is önkormányzatot kell nekik adni. Ezek a területek, ha összességükben nézzük őket, a keleti magyar tömb Magyarországgal főlyosószerűen kötik össze. A határok zeg-zugosak és mutatják, hogy a néprajzi elvet tartották elsősorban szem előtt megrajzolásuknál. A fentiek szerint kiemelt területen a közölt számítás szerint 52,6 % magyar, 13,6 % német és 29,9 % román lett volna. Ez a korridoros tervek

őse.

A békeszerződés után rövidesen Erdélyben is mozgalom indult meg a magyarság megszervezésének érdekében. A szervezkedés előbb Magyar Szövetség, majd pártok formájában jelentkezett. A mozgalom érdekében Koós Károly, Zágonyi István és Paál Árpád kiáltványt adtak ki. Ennek értelmében a magyarság számára szervezkedési szabadságot kértek. Legyen Kolozsvárott magyar nemzetgyűlés. A magyar önkormányzat tagja legyen minden magát magyarnak valló, kereszteti katasztert kell felállítani. A nemzetgyűlésnek legyen jog adót kivonni, A nem vegyes lakosságú magyar területeken legyen helyi önkormányzat a nemzetgyűlés ellenőrzése alatt. Itt a közigazgatás és még a felső bírászkodás nyelvi is legyen magyar. A nyelvhasználatra Kossuth tervét kívánták megvalósítani. Az iskolai ügy az önkormányzathoz tartozott volna és fenntartására a fizetett adóval arányos összeget kívánták. A rendfenntartás és önkormányzat ügyét vegyes vidéken közösen intézzék. A kiáltvány ezenkívül a munka szabadságát, az egyházi önkormányzatot, sajtó egyesületi és gyülekezeti szabadságot kívánja. A Magyarországra származott erdélyiek közül Bethlen István véleménye az, amelyet, mint kiemelkedőt kell megemlítenünk. Bethlen 1933 november 26-án a londoni külügyi társaságban az erdélyi kérdést ismertette. Az előadásában megállapította, hogy a románok később kerültek Erdélybe, mint a többi népek és a vendégek a gazdát nem szoríthatják ki. A művelődési és gazdasági felkászultság nem a románok oldalán van és csak a néprajzi többség szól javukra. Az erdélyi kérdésnek szerinte négyféle megoldása képzelhető el: 1./ a terület megosztása nyelvi határok szerint, 2./ a terület megosztása lakosságcserevel, 3./ a határok jelképpé csökkentése /; spiritualizálása; / kielégítő kisebbségi jogokkal 4./

függetlenné való váiaa egyenjogu nemzetekkel. Az első három megoldást gyakorlatilag ki nem elégítendőnek találja és csak a legutolsó mondható történelmileg is lehetségesnek. Erdélyben minden népnek saját területén helyi önkormányzatot kell biztosítani, az államhatalmat pedig közösen birtokolják. Rámutat arra, hogy a román nemzetiségi politikások legjobbjai Minu és Vida Voevod 1901 és 1918 között sokszor kifejtették, hogy az az egyedüli helyes megoldás. Az erdélyi és ókirálysági román közötti ellengégekre is rámutat.

1940-ben Jakabffy Elemér az erdélyi magyarság kisebbségi életének egyik vezető egyénisége nem hivatalos minőségben a bevett román kisebbségi törvény ellen tervezetet készített. Ezek javaslatai csak éppen olyanoknak tekinthetők, mint Popovici Aurel annakidején tett feszültségenyhítő javaslatai. Egy pár gondolat van amelyet érdemes említeni. Nemzetiségi kataszter létesítését kívánja. A közigazgatási területeket nemzetiségi szerint óhajtha kikeztekíteni. Kötelezni akarja a kisebbségeket, hogy saját iskoláikat látogassák és lajstromoztatná a kisebbségi közművelődési és jótékonyági intézményeket. A közigazgatásban és bíraskodásban helyet adna a kisebbség nyelvének és külön kisebbségügyi bíróságot szervezne, amelyben kisebbségi bírák lennének.

Nem érdemes részletesen foglalkozni az 1940 nyarán előterjesztett nemzetiszocialista Hubay Vágó féle javaslattal, amely hitlerista mintára készült és népcsoportokra tagozta volna az országot.

Bajcsy-Zyilinszky Endrének 1943 december 9-én a képviselőházban mondott beszéde, a bécsi döntés után ismét felvetette az erdélyi kérdést. Szerinte helytelen Erdély kettőszakítása és mindhá-

rom nép érdekében egyé kell forrasztani. Gondolatát részletesebben fejti ki a Svajcban közzétett könyvében azt javasolja, hogy délen, keleten és északon Kolozs megye nyugati csücskéig mintegy a történelmi határral, majd Arad megye kisebb részével és Krassó-Szörényel önállósítsák Erdélyt. Az így kialakuló területet négy bánagra osztja. Ezekből kettő román egyik Beszterce-Naszód és Szolnok-Doboka északi részén a másik délnyugaton terül el, de még Fogarast is magában foglalja. A széles középső sávot és Brassóval együtt a Székelyföldet magyar területté nyilvánítaná. Az utóbbi két terület között lenne egy szász területi egység.

Német tervek

A szászok, mint Erdély hárok főnökeinek legkisebbike, politikailag kénytelen volt az uralkodó véleményhez irányítani kívánságait. Ezért kevés tervükről beszélhetünk. 1848-ban a szászok többségükben elleneztek a Magyarországgal való uniót. A nyelvi harc megindulásakor Roth István Lajos a szászok legkimagaslóbb egyénisége érdekes javaslatot tesz. Szerinte a különféle nyelven működő közigazgatási egységek egymásközt a oimzett nyelvét használják, mert az az udvariaság kérdése.

Az 1863-64-es szobeni országgyűlésen a szászok is tevékenyen részt vettek, s így annak határozatait az ő véleményüket is tükrözi. 1867 után is a románokkal hasonló vonalon haladtak. A román uralom idején néha mutatkoztak a magyarsághoz közeledésre kísérletek, sőt egyik írójuk Hajek Egon odáig ment, hogy erdélyi fajról írt, a nemzeti szocializmus azonban hatalmába kerítette őket. E szerint minden német a népcsoport tagja. A Magyarországgal kötött megállapodásban a

a németek kikötötték, hogy a hivatalok betöltésénél arányszám szerint részesedjenek. Olyan intézkedéseket, amelyek az asszimilációt előmozdítanák, ki kell küszöbölni. Az erdélyi németet Németországba költözésére is jogot biztosítottak, ezzel azonban kevesen éltek, s csak a harctér közelsége bírta rá a nagyobb tömegeket az elköltözésre. Most azonban már igyekeznek vissza Erdélybe. A Moltke Max szerzett Erdélyi hírnévben kifejezett gondolat mutatja, hogy mennyire beléjük gyökerezett az erdélyiség tudata:

Siebonbürgen süsse Heimat,
Unser teures Vaterland,
Sei gegrüsst in deiner Schöne
Schlinge sich der Eintracht Band.

Külföldi tervek:

Az erdélyi kérdés előbb a román, majd a magyar propaganda következtében a külföld érdeklődését is felkeltette. Néhányan komoly tanulmányokat végeztek s így érdemes arra, hogy velük foglalkozzunk.

Az első világháború előtt két brit férfi, Wickham Steed és Seton Watson foglalkozott az erdélyi kérdéssel. Mindkettő a románokat magyar részről ért sértelmeket fejtegette és a terület Romániához osztoztatását helyeselte. Ebben a szellemben intézkedett a párisi környéki békében a szövetséges és társulat hatalmak. A trianoni határ a néprajzi határvonalat úgy vonta meg, hogy a románoknak kedvezzen. A nagyhatalmak látták azonban azt is, hogy igen nagy számban maradnak kisebbségek az új határokon túl. Ezért kisebbségi szerződést

irattak alá Romániával, amely a következő érdekesebb kikötéseket tartalmazza: Tekintsék a szerződést Románia alaptörvényének, biztosítsák az állampolgári jogegyenlőséget, a kisebbségi nyelveknek a magánéletében szabad használatát és vezessenek be a közhasználatba is könnyítéseket. Kiköti, hogy a kisebbségek jóléti, vallási és tanügyi intézményeket létesíthessenek és erre arányos részt biztosítsanak a közjövelmekből. A székely és szász községeknek vallási és tanügyi téren önkormányzatot kíván és a népszövetség védelmi jogát körvonalazza. Mindezek a kikötések azonban olyan általános formában voltak megfogalmazva, hogy gyakorlati eredményük alig volt.

A világháború után a legfelső érdekes brit terv a Lord Rothemeretől a Daily Mail 1927 június 21.-i számában közzétett javaslat. A cikkben azt javasolja, hogy a Szatmár Nagyvárad Arad körüli tulnyonóan magyar és a Temesvár körüli vegyes területet csatolják Magyarországhoz, Erdélyben pedig biztosítsák a kisebbség jogait.

Aldo Dani olasz újságíró 1929-ben alapos tanulmányokon nyugvó könyvet írt "La Hongrie de demain" címen. Ebben azt javasolja, hogy az Alföld felőli határon s magyar többségű területeket a beléjük nyúló román érdekekkel együtt adják Magyarországnak a Szilágy megyei vegyes területtel. A Bácságból a magyar-német többségű nyugati háromszöget adná Magyarországnak. Középerdélyben a Bánffyhalvány, Kolozsvár és Torda körüli magyar szigetek önkormányzati területet alkotnának, s ez a kaeskarings vonallal keleten érintkeznék az önkormányzattal felruházandó Székelyfölddel. A szászföldnek szintén önkormányzatot akar juttatni. A kisebbségi jogokat nem részletezi, de nemzetközi ellenőrzést kíván biztosítani.

Robert Birkhillnek 1932-ben "Seeds of War" című munká-

jában beható tanulmányok alapján teszi a kérdést vizsgálat tárgyává. Térképpel megvilágított javaslata szerint Erdélyt a két ország között meg kell osztani. Határvonala a Reviziós Liga térképészeti kiinduló pontul. A lényeges különbség az, hogy a nyugati területátengedést a Rothemeretől megrajzolt határ szerint aszközölné, a Székely földet Magyarországgal összekötő folyosót pedig a Kolozsvát-Nagyvárad-i vasutvonal alá terjeszti ki. Brassó megye Magyarországhoz, Beszterve a románokhoz tartoznék. A marosvölgyi vasutat Maros-Torda megyében a magyaroknak adná. Egészben véve igyekezik a határvonalakat a Reviziós Liga tervénél egyszerűbbé tenni. Szerinte 1,550.000 magyar és szász, valamint 600.000 román jutna Magyarországhoz. Romániában 800.000 magyar maradna.

Az 1933-ban "The intelligent Man s. Way to prevent war" címen megjelent tanulmánygyűjteményben Gilbert Murray oxfordi tanár Erdélyben székely és szász önkormányzatot és nagy dunai államszövetséget javasol.

Komoly tanulmány és helyszíni ismeretek alapján készítette Mac Artney oxfordi tanár 1937-ben megjelent "Hungary and her successora" című könyvét. Véleménye szerint az önálló Erdély gondolata mellett sok érv szól, mert Erdély történelmi és kulturális egység. Ez a megoldást, írja, a magyarok és a szászok örömmel üdvözölnék, de a birtokon belül levő románok ellenzésére lehet számítani. Ha ez a megoldás nem sikerülne, ezzel összekapcsolva a nyugati határon a bikari és szatmári területet a hegyek vonaláig Magyarországnak kellene adni. A korridoros megoldást elveti.

1940-ben a milánói "Istituto per gli Studi di Poitica Internationale" kiadásában Lilió Cialdes tanár gondozásában "La Tran-

silvania" címen egy háromévi helyszíni tapasztalatra hivatkozó tanulmány jelent meg. Ez rámutat arra, hogy a görög-katholikus románység kevésbé hajlik az ökirálysághoz mint az ortodox. Egyedül az Erdélynek egy egységként önkormányzattal felruházását tartja megfelelő kivezető utnak.

Az 1940 évi bécsi döntés Erdély kettéosztását rendelte el akként hogy a székelység és Észak-erdély Magyarországhoz tartozzék. Ez a megoldás jelentős magyar tömegeket / kb. 600,000 / és sok román / kb. 1,100,000 kisebbségi sort is hagyott és sok kérdést nem oldott meg. Különben is a tengelyhatalmak akaratán alapulva herdta a hatálytalanná válás csiráit.

A tervek mérlegelése:

Az erdélyi kérdés megoldására mintegy 40 határozottabb formát öltött terv került a nyilvánosság elé, de se szeri se száma azoknak, amelyek a közbeszédben és politikai berkekben felbukkantak. A lényeges gondolatok mindezekből a tervek közül, amelyeket fentebb felsoroltunk, már megállapíthatók:

Az eddigi tervek szerint a megoldási lehetőségeknek következő válfajai képzelhetők elő:

1./ az egész terület Magyarországhoz csatolása, Ez kétségtelenül a románység viharos ellenzésével találkozónék.

2./ az egész terület Romániához csatolása, esetleg a nyugati határmenti övezet magyarlakta részének leszámításával. Ez a megoldás a magyarságot részesítő hátrányban.

3./ a terület megosztása a bécsi döntéshez hasonló kelet-nyugati irányu határral. Ez nagyszámu kisebbséget hagyna meg mindkét

oldalon.

4./ a terület megosztása Erdély északi és nyugati peremén volt határral, Ez a megoldás még több kisebbséget hagyna mindkét államban.

5./ a magyarlakta területeknek exklávé szerűen Magyarországhoz csatolása, vagy folyosóval idckapcsolása, Ez a megoldás kevés kisebbséget hagyna meg, de földrajzi szempontból nehéz.

6./ Erdélynek önkormányzattal való felruházása a három nép egyforma jogokban részesítésével, Ez a terv a mai helyzetben sok belső nehézség megoldását tenné szükségessé és legalább egy időre hatékony szövetséges ellenőrzést tenni kívánatosná.

Amint Mac Artney megállapítja, elvileg ez utóbbi terv az amely a legmegnyugtatóbbnak látszik, A múltban felmerült engedékeny tervek, s köztük a románok is ezt a megoldást javasolták, Ennek elfogadása a mai körülmények között kimondhatatlan nehézséget jelentő és az emberet ezreinek szenvedést jelentő népcsere gondolatát is kiküszöbölné.

Vizsgáljuk meg ennek az utóbbi megoldásnak elfogadása esetén szem előtt tartandó legfőbb alapelveket, 1./ a múlt tervei is szükségesnek látja, hogy minden nemzet Erdély keretében lehetőleg külön területi egységekbe csoportosuljon; az exklávék és enklávék létesítésével nem ütköznek áthidalhatatlan nehézségbe; 2./ a múltban is mindenütt nemzet önkormányzatot igényelt magának, ezt tehát biztosítani kell, 3./ ehhez szükséges az a minden oldalról hangzott gondolat is, hogy az egyes nemzetek tagjait nyilvántartásba vegyék, 4./ a közös ügyek vezetésében minden nemzetnek akként kell aránylagos

jogot biztosítani, hogy egyik se nyomhassa le a másikat. 5./ szükséges az is, hogy azok, akik más nemzeti többséggel rendelkező területi egységbe kerülnek, méltányos kisebbségi jogokat élvezzenek.

Ehhez a megoldási tervnek kiegészítésül ki kell emelni azt is, hogy nemcsak a történeti fejlemények, hanem a földrajzi és néprajzi körülmények is emellett szólnak, hogy Erdély önkormányzata esetén a Magyarország felőli határait ne változtassuk meg. Ez nem volna egyik erdélyi népnek sem érdeke.

Ezt a megoldást javasolja az is, hogy mindegyik népben él egy transzilvanizmus, amely habár nem mindegyiknél azonos és egymáshoz vonzódást nem jelent, mégis az Erdélyhez való különleges ragaszkodásban és az anyaország népétől való bizonyos eltérésben megnyilvánul.

Az így kialakítandó Erdély lakosságának aránya durván számítva, úgy alakulna, hogy, 5 románra 3 magyar 1 német esnék. Ez az arány kevésbé biztosít túlsúlyt a románoknak, mint Svájc lakosságának megoszlása a német elemnek. A kormányzás kérdését is elég egyszerűen megoldhatóvá tenné. Az alkotmányt prósidiumosnak lehet elképzelni. Az ország kormányzata 1-1 nemzeti vezetéből és 9 szakminiszterből állhatna, akik az egyes nemzetek közötti 5:3:1 arányt képviselnék. Így a románoknak összesen 6, a magyaroknak 4, a németeknek 2 tisztség jutna. A kormányzatot az országgyűlés választaná és minden évben jogában lenne három tagot kicserélnie. Ez a fokozatos kicserélés előmozdítaná azt, hogy a legkevesebb tehetséges és az összeférhetetlenebb egyéniségeket ejtenék el mindig az egy évi szolgálat után.

A kormány vezetése, vagy az esetleges államfői tisztség évente felváltva más-más nemzet kezében lenne.

Az országgyűlésen kívül minden nemzet belügyeire nem-

zetgyűlések az országgyűléssel együttesen kapnak elhelyezést és a közvetlen érintkezés előmozdítása miatt a gazdasági jelentékeny része azonos lenne, vagyis a legtöbb nemzetgyűlési képviselő egy-egy országgyűlési képviselő is legyen. A nemzetgyűlések az országgyűlés alkotmányellenes határozatai ellen alkotmánybírókhoz fordulhassanak, az egyébként nemzetellenes határozatok ellen pedig hatékonyan tiltakozhassanak.

A közigazgatási beosztás szempontjából a kisebb egységek lehetőleg alkalmazkodjanak a nemzetiségi határokhoz, még ha így területi összefüggésüket fel is kell áldozni. Ez a kisebb egységben egy nyelven való ügyködést tenné lehetővé. A nagyobb egységek már inkább a földrajzi és gazdasági összefüggés szerint alakulnának az olyan ügyek intézésére, melyeknél, mint pl. a vízügyek, utügyeknél a területi összefüggés fontos kellékel. A legnagyobb városokat háromnyelvű közös kormányzati egységként kell kezelni.

Kétségtelen, hogy a megoldás nem hozna azonnal belső békét létre, de szövetséges ellenőrzéssel néhány éven belül a szenvedélyek elcsendesedésére és az együttműködés szellemének érvényrejutására lehet számítani.

